

РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

*Лила В.І.,
професор-консультант кафедри
регіонального та муніципального
управління Хмельницького інституту
регіонального управління та права,
доктор економічних наук, професор*

СТРУКТУРНІ ЗМІНИ В ЕКОНОМІЦІ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Особливості процесів глобалізації світової економіки ставлять перед Україною завдання по формуванню принципово нових підходів щодо реалізації європейських стандартів в усіх сферах суспільного життя, створення соціально орієнтованого ринкового господарства. Слід відзначити, що після тривалої економічної кризи українська економіка вийшла на траєкторію економічного піднесення, а починаючи з 2000 р. вона розвивається динамічно і прагне більш активно включитися у суспільно-економічні процеси сучасного світу. Започатковані позитивні тенденції в соціально-економічному розвитку набувають ознак сталого характеру завдяки активізації економічної діяльності та якісним структурним зрушенням. Позитивну динаміку розвитку економіки досягнуто у переважній більшості регіонів, практично зламано тенденцію спаду виробництва. Постає наступний етап економічного розвитку, коли позитивні тенденції повинні набути ознак сталого розвитку.

Але реалізувати новий етап розвитку досить складно. Це обумовлено значною мірою тим, що основні фактори економічного росту у 2000–2002 рр. не були наслідком цілеспрямованих перетворень. Отримані досить вагомні результати, як засвідчують макроекономічні показники і про що говориться у посланні Президента України, базуються на позитивній динаміці приросту зовнішньоторговельного обігу у галузях традиційного українського експорту, в основному продукції металургійної та хімічної промисловості. Використана дія екстенсивних чинників, що забезпечували можливість інтенсифікації виробництва та підвищення на їх основі продуктивності праці.

Хоча за темпами зростання ВВП у 2001–2002 рр. (109,2 % і 104,8 %) Україна посідала одне з перших місць у Європі, виробництво внутрішнього продукту на душу населення залишається низьким (772 дол. США); існує невідповідність динаміки ВВП та надходжень до бюджету; значні неплатежі супроводжують реформування паливно-енергетичного комплексу; залишається слаборозвиненим малий та середній бізнес - основа ринкової економіки; за показником конкурентоспроможності економічного росту Україна замає тільки 77 місце з 80-ти, а за індексом залучення прямих іноземних інвестицій нашій країні належить 95-те місце.

Для подальшого розвитку економіки України необхідно здійснити кардинальні заходи. Найважливіші з них в системі напрямків економічної політики є: структурна перебудова економіки, активізація інвестиційної та інноваційної діяльності, удосконалення фондового ринку та банківської системи, прийняття податкового кодексу, удосконалення бюджетної системи, зменшення тіньового сектору, інтеграція України до європейських структур, активізація регіональної політики.

Стосовно активної регіональної політики. Без спільного бачення центральними органами країни і регіонами стратегічних цілей, без підвищення ролі місцевих органів у розвитку території неможливо забезпечити залучення інвестицій, розвиток малого і середнього бізнесу, досягнути конкурентоспроможності економіки регіонів і держави в цілому. Надзвичайно актуальною тому є проблема формування нової регіональної політики. Вона повинна враховувати суть соціально-економічних процесів, які проходять останнім часом в окремих регіонах країни і охоплює регіональні соціально-економічні зрушення, удосконалення організації місцевого самоврядування, незворотну зміну структури власності і ресурсного потенціалу регіонів, започаткування більш досконалих методів регулювання та державної підтримки економіки.

За останній час особливо рельєфною стала неоднаковість розвитку економічного простору України, її диференціація. Причини такого стану пов'язані з різними можливостями і активністю пристосування ресурсного потенціалу окремих регіонів до ринкових умов. Як наслідок, більше 20 регіонів країни скоротили свої виробничі можливості удвічі через відсутність необхідних стабілізаційних передумов. Тільки у чотирьох регіонах була зафіксована стійка рівновага розвитку продуктивних сил, а в подальшому - їх зростання. Перехід від тривалого економічного спаду до зростання в реальному секторі у переважній більшості областей почався з 2000 року.

Економіку низки регіонів сьогодні визначають одна-дві галузі, які часто - густо належать до сировинних або виробляють низькотехнологічну чи проміжну продукцію. Через відсутність належної диверсифікації виробництва товарів та послуг економіка більшості областей надзвичайно вразлива від становища у сировинних галузях, а також змін у обсягах випуску проміжної продукції. Положення ускладнюється тим, що саме у ці сектори економіки найчастіше направляються інвестиційні потоки.

Принципове значення має і те, що у більш як 300 малих міст, де проживає третина населення України, історично склалося моновиробництво, тобто тут представлено одне - два самостійних підприємства або філіали колись потужних об'єктів військового комплексу, і при їх закритті населення таких міст втратило можливість реалізувати свій виробничий потенціал. До сьогодні питання задіяння потенціалу малих міст, їх розвитку і стабільного функціонування залишається відкритим. Треба стимулювати диверсифікацію виробництва, створити нові потужності, що дозволить залучити до матеріальної сфери додаткові контингенти робочої сили.

Нерівномірність розвитку кризових явищ по окремих галузях промисловості, значні відмінності у цінах на продукцію базових галузей спричинили подальшу диференціацію промислових потенціалів регіонів. Як наслідок, за цей період зросла питома вага індустріально розвинутих областей - Дніпропетровської, Донецької, Запорізької, Луганської, перевищивши 50% рівень. Натомість за цей же період знизився рівень Вінницької, Одеської, Полтавської, Хмельницької та всіх західних областей, бо їх потужні машинобудівні та оборонні комплекси у минулому орієнтовані на загальносоюзний ринок практично припинили свою діяльність.

Падіння обсягів виробництва поглибило руйнацію економічних зв'язків та рівень економічного обміну між окремими областями. У сукупності це призвело до зниження обсягів бюджетних надходжень, а значить і видатків, посилення рівнів диференціації соціального становища населення. Більшою мірою потерпають від безробіття саме: Волинська (6%), Житомирська (5,4%), Закарпатська (5,1%), Івано-Франківська (4,8%), Рівненська (7,0%), Тернопільська (6,5%) області при середньому по Україні рівні безробіття - 3,7%. Знизилась питома вага названих областей у обсягах промислового виробництва. Їх частка не перевищує 2%, а розміри заробітної плати на третину менші від середньої по Україні і в 2,2 рази - ніж у м.Києві, що є причиною посилення соціальної напруженості в регіонах.

Утвердження ринкових умов господарювання призвело до втрати адміністративного впливу органів місцевої влади на суб'єкти господарювання. Посилення позицій новоутворених підприємницьких структур, недержавних організацій вимагає формування зовсім інших відносин між місцевою владою і суб'єктами господарювання.

В першу чергу це стосується аграрного сектору, де також відбулися зміни у динаміці територіальних пропорцій. Обсяги виробництва сільськогосподарської продукції зменшилися в усіх мезорегіонах країни. Але особливо глибокий спад характерний для Волинської, Луганської, Рівненської, Тернопільської та Чернігівської областей. За останній час зросла питома вага Вінницької, Івано-Франківської, Київської, Хмельницької, Черкаської областей, де темпи падіння становили 20–35 % і активніше реформувалися економічні відносини.

Перехід від тривалого економічного спаду до зростання в реальному секторі економіки у переважній більшості областей почався з 2000 року. У 2001р. обсяги промислового виробництва зростають порівняно з попереднім періодом уже в усіх регіонах. Особливо активно нарощуються виробництва, які орієнтовані на внутрішній споживчий ринок, зокрема, целюлозно-паперове, деревообробне, поліграфічне виробництва, легка та харчова промисловість. Саме остання стала провідною серед інших щодо підвищення питомої ваги. Її частка перевищила 25 % у 18 областях, а у Вінницькій, Волинській, Тернопільській – 50 %.

Нові умови господарювання вимагають формування принципово інших відносин між місцевою владою і суб'єктами підприємництва. В першу чергу це стосується аграрного сектору, де відбулися зміни у динаміці територіальних пропорцій і активно реформувалися економічні відносини.

Підвищення ефективності діяльності аграрного сектору завдяки реалізації заходів по реформуванню сільського господарства, розвитку інфраструктури аграрного ринку, формування сприятливої податкової системи, кредитного обслуговування виробництва у 2000–2002 рр. забезпечило порівняно з попереднім періодом зростання обсягів виробництва сільськогосподарської продукції у 21 регіоні. Підвищилась питома вага Вінницької, Івано-Франківської, Київської, Хмельницької, Черкаської областей, де темпи падіння донедавна становили 20–35 %.

Загальновідомий зв'язок між прямими іноземними інвестиціями, приватизацією та інтеграцією на міжнародних ринках. За умови раціональної та відкритої торговельної політики, сприятливого інвестиційного клімату прямі іноземні інвестиції стають серйозним інструментом економічного розвитку. В регіонах, як і в цілому по державі, активізувалась інвестиційна діяльність. Це підтверджують дані приросту інвестицій, починаючи з 1998 року. Приріст основного капіталу здійснюється постійно і в 2000 р. проходив в 21 області, а в 2001р. - практично в усіх.

Але має місце суттєва неоднорідність територіального поділу іноземних інвестицій в національну економіку. Перетік їх спрямовується, у більшості випадків, в економічно розвинені регіони, а третина загальних обсягів осідає у м.Києві. Залучені за 10 років в економіку держави 5,3 млрд.дол.США свідчать про те, що Україна та більшість її регіонів і сьогодні залишається недостатньо привабливою для іноземного інвестора.

Як уже відмічалось, досить високими темпами розвивається зовнішньоекономічна діяльність регіонів. Однак понад 60% загальнодержавного експорту припадає на чотири регіони: Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку області та м. Київ. І хоча у переважній більшості регіонів утримується позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, в Київській, Львівській, Рівненській, Харківській, Чернігівській областях та м. Києві впродовж ряду років воно було від'ємним.

Слід відмітити як позитивний факт досить активне зростання попиту на робочу силу. Кількість вільних робочих місць та вакансій зросла порівняно з 2000 роком практично в усіх регіонах, крім Луганської області. Досить активне зростання спостерігалось у Волинській (1,7), Дніпропетровській (1,6), Закарпатській (2,0), Кіровоградській (2,1), Чернівецькій (2,5), Миколаївській і м.Києві (1,8).

Але все ще значними є відмінності на регіональних рівнях у вартості робочої сили. Максимальна середньомісячна заробітна плата перевищує мінімальну більш як у 3 рази. І хоча в усіх регіонах відбувається зростання середньомісячної заробітної плати, у двох третирах регіонів її рівень залишається нижчим за середній по Україні. Традиційно найнижча заробітна плата працюючих у Тернопільській та Волинській областях, а найвища - у м. Києві.

Аналіз тенденцій розвитку економіки регіонів дозволив визначити найважливіші проблеми на сучасному етапі. Щоб створити умови для ефективного їх вирішення та поетапного досягнення позитивних зрушень, необхідно здійснити комплекс заходів

Відповідно до Концепції державної регіональної політики та з метою послаблення диференціації регіонів передбачається реалізувати поступовий перехід від територіального перерозподілу ресурсів до державного стимулювання регіонального розвитку з акцентом на саморозвиток і власний потенціал території. Передбачається реформування міжбюджетних відносин, яке включає перехід до взаємовідносин державного бюджету безпосередньо з бюджетом Автономної Республіки Крим, обласними, районними бюджетами, бюджетами територіальних громад, запровадження нової системи фінансового вирівнювання, розроблення та впровадження бюджетних трансфертів і механізму їх надання.

Політика держави щодо підтримки регіонального розвитку повинна спрямовуватись на активізацію всього ресурсного потенціалу регіонів. Кожен регіон зобов'язаний підвищувати свій економічний потенціал, розраховуючи одночасно на державну підтримку з урахуванням наявних можливостей. Таким чином, відповідальність за регіональний розвиток зміщується на місцевий рівень.

Прийняття Концепції державної регіональної політики створило загальне правове поле, в якому повинні здійснюватись необхідні заходи за трьома основними напрямками: організаційно-правовим, удосконаленням економічної бази місцевих органів управління, розширенням автономії органів місцевого самоврядування.

Організаційно-правовий аспект передбачає прийняття законів про комунальну власність і комунальні підприємства, про примірний статут територіальної громади.

Удосконалення економічної бази місцевих органів управління полягає у забезпеченні фінансової автономії, опрацюванні і прийнятті нормативних актів про фінанси місцевого самоврядування, про комунальний кредит і комунальні цінні папери, про комунальні банки та ін.

Розширення автономії органів місцевого самоуправління передбачає реалізацію конкретних заходів щодо проведення адміністративної та муніципальної реформи в Україні. Це дозволить чітко розмежувати повноваження і на практиці вдосконалити правовий механізм взаємодії регіональних органів влади і органів місцевого самоврядування в управлінні соціально-економічними процесами в областях, районах, містах, селищах і селах.

Треба визначитися із реальним застосуванням одного з найважливіших державних механізмів управління, яким є планування, прогнозування і програмування соціально-економічного розвитку територій на макро-, мезо- і мікрорівнях. Не спрацьовує і програмування, ідея якого полягає у можливості концентрації матеріальних фінансових і людських ресурсів на визначальних для держави напрямках розвитку економіки регіонів різного рівня і країни в цілому. Тому вкрай необхідно визначити правовий статус національних, регіональних, місцевих і галузевих програм, опрацювати і запровадити технологічну схему розробки цих програм, узгоджених з фінансовими ресурсами адміністративно-територіальних одиниць різного рангу, встановити рівні відповідальності за реалізацію підприємств та організацій, органів влади та управління.

Надзвичайно важливо в умовах обмежених фінансових ресурсів залучати інші діючі джерела підтримки регіонального розвитку. Одним з ефективних інструментів державної підтримки регіонального розвитку в останні роки стало створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Формування зональних утворень і територій пріоритетного розвитку здійснюється з метою активізації розвитку економіки регіонів, спрощення процесу залучення новітніх технологій та передового управлінського досвіду, вирішення проблеми зайнятості за рахунок створення нових і збереження діючих робочих місць.

На 01.01.2003 р. в Україні створено 11 спеціальних економічних зон (СЕЗ) і 9 територій пріоритетного розвитку (ТПР), затверджено і реалізується біля 600 інвестиційних проектів вартістю майже 3 млрд.дол. США. Фактично залучено інвестицій майже на 1 млрд.дол. США. За 1999-2002 роки вироблено в нових територіальних формуваннях продукції та надано послуг на суму 13,4 млрд.грн. Питома вага цієї продукції тільки за підсумками минулого року у загальноукраїнському обсязі реалізації продукції порівняно з початком впровадження і використання спецрежиму зросла з 0,2 до 4,1%. Але у правовому плані необхідно прийняти закон для територій пріоритетного розвитку, як це зроблено для спеціальних зон.

Надзвичайно перспективним і дієвим заходом щодо стимулювання економічної діяльності на території регіонів є розвиток транскордонного співробітництва. Прийняття закону з цього питання визначило б нормативно-правове забезпечення та принципи державної політики. Але,

для практичного втілення багатограних напрямків взаємодії необхідна державна і місцева підтримка реалізації укладених угод органами місцевого самоврядування з уповноваженими органами сусідніх держав, допомога у виконанні міжнародних договорів, проектів та програм транскордонного співробітництва.

Особливу увагу слід приділити організаційно-правовому забезпеченню “Програми розвитку єврорегіонів”, яка уже діє і включає договірні процеси, аналіз результатів функціонування єврорегіонів, вивчення можливостей щодо приєднання України до додаткових протоколів європейської конвенції, проведення переговорів з низкою країн стосовно лібералізації візового режиму, здійснення співпраці з провідними установами, які займаються питаннями транскордонного співробітництва.

Реалізація розглянутих нами заходів дасть можливість закріпити досягнуті успіхи у розвитку продуктивних сил та забезпечити вихід економіки регіонів України на якісно новий рівень діяльності, який характеризується стабільністю, ефективною системою управління, суттєвим підвищенням рівня життя населення.

*Щепанський Е.В.,
аспірант Хмельницького інституту
регіонального управління та права*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНОГО РЕЖИМУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НАПРЯМ СТИМУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Характерними рисами сучасних соціально-економічних відносин в Україні є динамічний розвиток засад господарювання, реформування відносин власності, реструктуризація народного господарства та інтеграція держави у світову економіку. Це робить об’єктивно необхідним проведення виваженої державної політики та врахування в ній сталих тенденцій і закономірностей розвитку світової економіки.

Туризм та рекреація відносяться до однієї з найбільших і динамічних галузей світової економіки. Високі темпи їх розвитку, великі обсяги валютних надходжень активно впливають на різні сектори економіки, що сприяє розвитку країни в цілому. Рациональне використання даної галузі може забезпечити не тільки більш повне задоволення пізнавально-оздоровчо-спортивних потреб туристів та рекреантів, а й принести економічну вигоду державі.

В той же час Україна, маючи в своєму потенціалі багаті туристично-рекреаційні ресурси для здійснення відповідної діяльності, є країною-постачальником туристів на ринку міжнародного туризму. Це актуалізує питання розвитку національного та в’їзного туризму. Необхідно з’ясувати причини відставання та недосконалого функціонування туристичної галузі України, дослідити проблеми регулювання українського ринку туризму, розробити програми розвитку окремих туристично-рекреаційних комплексів та використовувати різні форми